

Складанаскарочаныя словы ў беларускай фізічнай тэрміналогіі

Складанаскарочаныя словы або абрэвіатуры (італьян. *abbreviatura* ад лац. *abbrevio* ‘скарачаю’) актыўна выкарыстоўваюцца ў розных стылях беларускай мовы, бо з’яўляюцца кароткімі і зручнымі назвамі складаных паняццяў. Вядомы некалькі тыпаў абрэвіатур. Найбольш распаўсюджанымі з’яўляюцца: 1) гукавыя абрэвіатуры, якія ўтвораны з пачатковых гукаў слоў, што ўваходзяць у склад утваральнага словаспалучэння; 2) літарныя абрэвіатуры, што складаюцца з назваў пачатковых літар слоў; 3) абрэвіатуры, утвораныя з пачатковых частак некалькіх слоў; 4) абрэвіатуры, утвораныя з усечаных частак (або складоў) першага слова словаспалучэння і пачатковых літар іншых; 5) абрэвіатуры, у склад якіх уваходзяць усечаная частка першага слова і цэлае слова і інш. [4, с. 9]. Усе тыпы абрэвіатур шырока ўжываюцца ў тэрміналогіі. Падкрэслім, што паняцці **складанаскарочаныя словы і абрэвіатуры** з’яўляюцца ў беларускай мове тоеснымі. Гэта адзначаецца і ў новай рэдакцыі “Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі” (параграф 20).

Як вядома, асноўнымі характарыстыкамі тэрміна з’яўляюцца дакладнасць, адназначнасць, кароткасць і сістэмнасць. Абрэвіяцыя – адзін з асноўных прыёмаў у дасягненні лаканічнасці тэрміна [1, с. 12]. Разгледзім абрэвіатуры, якія найчасцей ужываюцца ў фізічных слоўніках, падручніках і іншых навуковых выданнях. Пераважная большасць такіх складанаскарочаных слоў адносіцца да двух асноўных тыпаў (разнавіднасцей): літарнага і гукавога.

1. **Літарныя абрэвіатуры:** *АКГ* (чытаецца *акагэ*) – аптычны квантавы генератар; *АПФ* (*апэф*) – аптычная перадачная функцыя; *ВТЗП* (*вэтэзпэ*) – а) высокатэмпературная звышправоднасць; б) высокатэмпературны звышправоднік; *ВЧ* (*вэчэ*) – а) высокая частата; б) высокачастотны; *НЧ* (*энчэ*) – а) нізкая частата; б) нізкачастотны; *ЗВЧ* (*зэвэчэ*) – а) звышвысокая частата; б) звышвысокачастотны; *ППЛ* (*пэпэл*) – паўправодніковы лазер; *СВД* (*эсвэдэ*) – святловыпраменьваючы дыёд; *ТВЧ* (*тэвэчэ*) – токі высокай частаты; *УГВ* (*угэвэ*) – ультрагукавыя ваганні; *ГТР* (*гэтээр*) – газатурбінны рухавік; *ГТУ* (*гэтэу*) – газатурбінная ўстаноўка; *ВВР* (*вэвээр*) – вода-вадзяны рэактар; *ККДз* (*какадэ*) – каэфіцыент карыснага дзеяння і інш.

2. Гукавыя абрэвіятуры: *АЭС* (чытаецца *аэс*) атамная электрастанцыя; *ВАХ* (*вах*) – вольт-амперная характарыстыка; *РУЗ* (*руз*) – рухавік унутранага згарання; *РЭА* (*рэа*) – радыёэлектронная апаратура; *ЦЭС* (*цэс*) – цеплавая электрастанцыя; *ЭРС* (*эрс*) – электрарухаючая сіла; *РАС* (*рас*) – размеркаваная адваротная сувязь; *ЛАС* (*лас*) – лічбавая апрацоўка сігналаў; *бэр* (*бэр*) – біялагічны эквівалент рэнтгена; *фэр* (*фэр*) – фізічны эквівалент рэнтгена і г. д.

Іншыя тыпы абрэвіятур у фізічнай тэрміналогіі прадстаўлены адзінкавымі прыкладамі: *тэрмаЭРС* – тэрмаэлектрарухаючая сіла; *фотаЭРС* – фотаэлектрарухаючая сіла; *цвэл* – цеплавідзяляючы элемент і інш.

Некаторыя з вышэйпрыведзеных абрэвіятур актыўна выкарыстоўваюцца ў вусным маўленні як спецыялістаў-фізікаў, так і прадстаўнікоў іншых навук (*ККДз* – каэфіцыент карыснага дзеяння, *ЯМР* – ядзерны магнітны рэзананс, *ЗВЧ* – звышвысокая частата і інш.). Пэўная колькасць гэтых абрэвіятур ужываецца ў маўленні розных слаёў насельніцтва нашай краіны (*АЭС* – атамная электрастанцыя, *ЦЭС* – цеплавая электрастанцыя, *ТВЧ* – токі высокай частаты, *ККДз* – каэфіцыент карыснага дзеяння і інш.). Гэта сведчыць пра стабільнае ўваходжанне дадзеных абрэвіятур у слоўнікавы склад мовы.

Ёсць, безумоўна, і пэўныя кур’ёзныя выпадкі пры стварэнні абрэвіятур. Дастаткова ўспомніць самую вялікую (згодна з дадзенымі «Вікіпедыі») абрэвіятуру ў рускай мове, якая налічвае ажно 55 літар: **НИИОМТПЛАБО-ПАРМБЕТЖЕЛБЕТРАБСБОРМОНИМОНКОНОТДТЕХСТРОМОНТ** (www.ru.wikipedia.org). Зразумець сэнс такіх абрэвіятур часам зусім няпроста (а можа і не патрэбна?). Але гэта, хутчэй, выключэнне з правіла. Правіла звычайна нагадвае нам пра эканомію моўных сродкаў, іх рацыянальнае выкарыстоўванне.

Такім чынам, ужыванне абрэвіяцыі як у фізічнай тэрміналогіі, так і ў іншых тэрмінасістэмах – перспектыўны шлях стварэння “ідэальнага тэрміна”, адной з асноўных характарыстык якога з’яўляецца лаканічнасць.

Літаратура

1. *Арашонкава Г.У., Булыка А.М., Люшчлік У.В., Падлужны А.І.* Тэорыя і практыка беларускай тэрміналогіі. – Мінск, 1999. – С. 9-13.
2. *Болсун А.І.* Руска-беларускі слоўнік фізічных тэрмінаў. – Мінск, 1993.
3. *Касцюковіч М.М., Люшчлік У.В., Шчэрбін В.К.* Руска-беларускі слоўнік матэматычных, фізічных і тэхнічных тэрмінаў. – Мінск, 1995.
4. *Лукашанец А.А.* Абрэвіятуры // Беларуская мова: энцыклапедыя / пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск, 1994. – С. 9-10.
5. *Платунов Е.С., Самолётов В.А, Буравой С.Е.* Физика: словарь-справочник. – С.-Петербург, 2005.